

LUND UNIVERSITY

Plats för motstånd? Folkets park som politisk samlingsplats under storstrejken 1909.

Pries, Johan; Jönsson, Erik

Published in:

Arbetshistoria: Meddelanden från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek

2023

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Pries, J., & Jönsson, E. (2023). Plats för motstånd? Folkets park som politisk samlingsplats under storstrejken 1909. *Arbetshistoria: Meddelanden från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*, (187).

Total number of authors:

2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

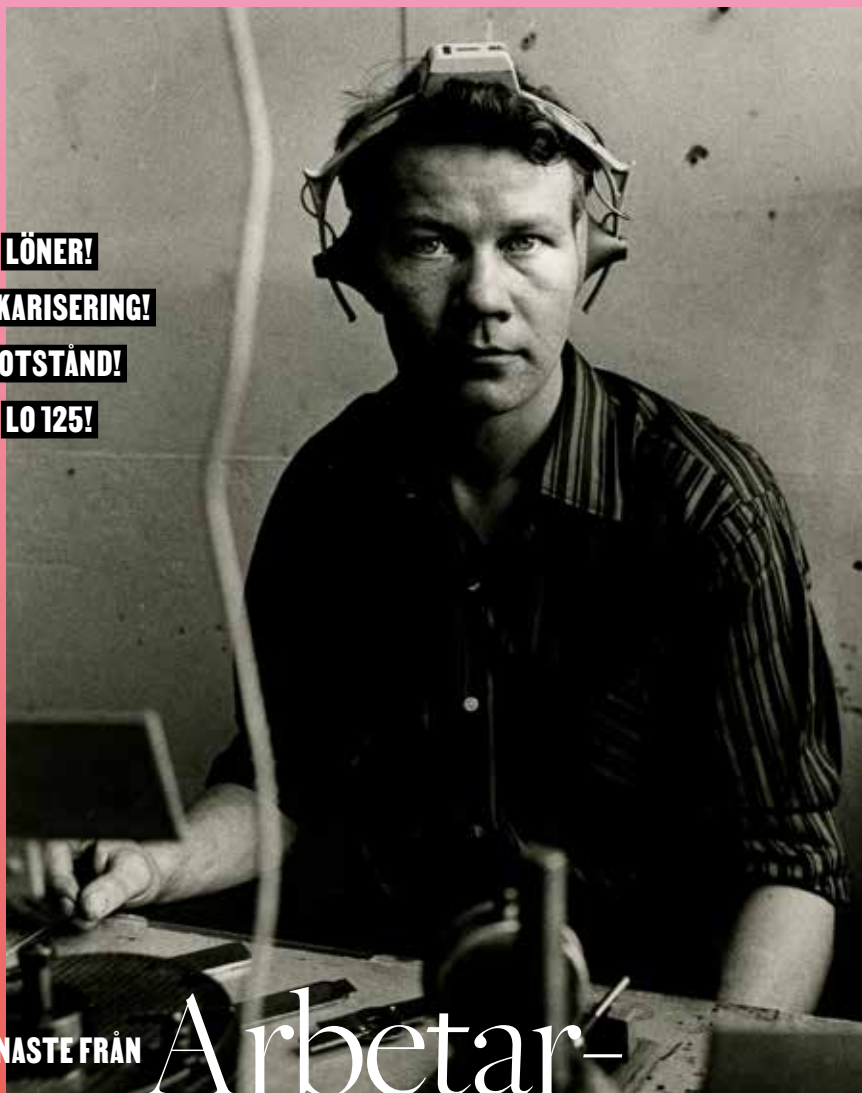
ARBETAR

LÖNER!

PREKARISERING!

MOTSTÅND!

LO 125!

SENASTE FRÅN

Arbetar-
historikermötet
i Helsingborg

HISTORIA

180 KR

NR 187-188 2023:3-4

Folkets hus och parker var viktiga mötesplatser för arbetarna under storstrejken 1909. Kan de ändå ha bidragit till arbetarnas nederlag?

PLATS FÖR MÖTETS

FOLKETS PARK SOM
POLITISK SAMLINGSPLATS
UNDER STORSTREJKEN 1909

Thorvald Stauning
talar vid storstrejkmöte
i Malmö Folkets park
augusti 1909.

○ TÄND?

”**Y**ttranderätten”, förklarade Axel Danielsson på invigningen av Malmö Folkets hus, påskaftonen 1893, ”är beroende af tid och rum”. Detta hade arbetarrörelsen ”på ett

mycket smärtsamt sätt lärt känna” och därför hade de byggt ”ett eget hus” för att ”ostörda kunna samlas till möte” och ”upplåta en säker tillflyktsort för förföljda tankar”.¹ Några veckor senare följdes huset av att Malmö Folkets park – som rörelsen nu köpt efter att två säsonger ha hyrt parken som en nöjesanläggning under namnet Møllevångsparken – öppnade ett stenkast därifrån.

Arbetarrörelsens hus och parker förändrade i grunden det politiska landskap som rörelsen agerade i. I en tid när offentliga rum tidvis helt stängdes ned för folklig politik etablerade arbetarrörelsen ett nätverk av platser bortom statens och de egendomsägande klassernas omedelbara räckvidd.² Dessa platser var viktiga resurser i enskilda konflikter, men spelade också en viktig roll i socialdemokratiens förändring bort från den konfliktinriktade aktör som Danielssons och Malmös arbetarrörelse var på det tidiga 1890-talet. Ett illustrativt exempel på hur dessa platser både fungerade som en viktig resurs och samtidigt symboliserar rörelsens förändring ges av händelserna under storstrejken 1909, då mer än 300 000 arbetare från hela landet var ute i en månads lång strejk.

NÄR ARBETARNA LÄMNAR ARBETSPLATSERNA ...

Storstrejken samordnades av en nationell sammanslutning av fackförbund – Landsorganisationen (LO) – där drygt 162 000 medlemmar samlades i 2 172 avdelningar.³ Arbetarna företrädde politiskt av ett eget parti och hade etablerat en rad allierande kulturella och politiska

Einar Ljungberg talar i Linköping under storstrejken 1909.

institutioner. Av dessa var folkparkerna bland de viktigaste. Med början i Skåne hade sedan 1890-talets början ett 40-tal folkparker byggts, framför allt kring Sveriges framväxande industristäder ända upp till Sundsvallskusten. Räknar man även in alla de Folkets hus – som på landsbygden ofta hade trädgårdar som fungerade som parker – så fanns det bara i Skåne 1909 mer än 50 sådana arbetarrörelsekontrollerade platser.⁴

Kring sekelskiftet hade strejker ofta varit framgångsrika för arbetarrörelsen. Arbetarna lyckades driva igenom sina krav i hälften av de nära 500 arbetsinsättelser där utfallet är känt 1895–1902, medan arbetsgivarna lyckades med detsamma i endast 13 procent av fallen.⁵ Men sedan Arbetsgivareföreningen grundats 1902 växte sig även en motreaktion starkare. Lågkonjunkturen 1908 pressade arbetarrörelsen ytterligare och gav motparten en tillfällig fördel.⁶ Scenen stod därmed redo för storstrejken som den första landsomfattande

ÅKARPSLAGEN

Åkarpslagen kallas det tillägg till strafflagen som 1899 fördes in för att skydda strejkbrytare och de arbetsköpare som anställde dem. Det blev nu straffbart att tvinga något att delta i en strejk eller att förhindra någon att arbeta under strejken. Lagen fick sitt namn efter den riksdagsman – Per Pehrsson i Åkarp – som la den motion i andra kammaren som låg till grund för lagen, även om motionen var författad av en ledamot i första kammaren, Robert Dickson. Fram till dess avskaffande 1938 kom lagen att ses som en tydlig attack på den framväxande arbetarrörelsen, men ledde samtidigt till att relativt få dömdes. Under det första decenniet efter dess antagande dömdes i genomsnitt 33 personer/år följt av 20, 17 och 7 per år under de följande årtiondena.²⁷

kraftmätningen mellan de i allt högre grad organiserade arbetarna och en allt mer samordnad kapitalägarklass. Arbetarrörelsen var på det klara med att konflikten handlade om mer än löner. Snarare beskrevs den som en fråga om "Arbetsorganisationens vara eller icke vara", där "arbetsgivarnas traktan [var] att krossa arbetarnas organisation för att sedan ensam diktera villkoren."⁷

Arbetsgivarna hade alltså statens stöd. Den så kallade Åkarpslagen innebar stora möjligheter att begränsa strejkandes tillgång till rummet genom att göra det straffbart att ens närma sig och därmed potentiellt störa strejkbrytare. Till detta kom de så kallade "antisocialistlagarna" från 1887 och Staaf-lagarna från 1906, som inskränkte yttrandefriheten på offentliga platser.⁸ Enligt Yvonne Hirdmans uppskattning dömdes hela 1 500 personer med hjälp av dessa lagar i storstrejkens eftermäle.⁹ De strejkandes utrymme kringskars även av hur 342 tillfälliga beslut "fridlyste" över 400 platser, från enskilda

tomter och byggnader till hela orter och deras omgivning.¹⁰ Kommerskollegiums strejkrapport beskriver till exempel hur länsstyrelsen i Linköping genom två kungörelser fridlyste:

dels Reijmyre bruks inhägnade område samt alla bostäder med trädgårdar och parker i bruks-samhället, likväl med vederbörande medgifvet fritt tillträde till de inom samhället befintliga gästgifveriet, handelsboden, skolan, läkare-bostaden, apoteket och sjukstugan, dels de norr om brukssamhället belägna tomterna Byn, Granebo och Villan med därtill hörande trädgårdar och parker, dels ock den 1 ½ km. öster om samhället belägna Rosenlands utgård med byggnader, tomter och trädgårdar.¹¹

Mitt under pågående strejk skärptes även straff-påföljden för de som bröt mot den här sortens ordningsföreskrifter från 20 kronor till högst 100 kronor.¹² Dessutom infördes olika sorters förbud mot folkmassor och demonstrationer i

Brödutdelning åt de strejkande i Malmö Folkets park 1909.

16 län. Kommerskollegiums rapport betonar samtidigt hur denna sorts omfattande begränsningar i allra högsta grad var politiskt motiverade:

Fridlysningskungörelserna torde i allmänhet ha utfärdats på framställning af arbetsgifvare; i en del såges detta uttryckligen, hvarjämte i några fall omförmäles, att de tillkommit för att skydda arbetsvilliga.¹³

ARBETARRÖRELSENS EGNA RUM

I ljuset av dessa försök att begränsa strejkens synlighet kom arbetarrörelsens nya hus och parker att spela en viktig roll i tre avseenden.

För det första var Folkets parker ofta självklara platser för strejkande att samlas på. Över 20 000 människor samlades på de största mötena i Malmö och Norrköping, men parkerna spelade överlag en viktig roll.¹⁴ I storstrejkens tidning *Svaret* kan vi följa hur människor dag för dag samlades; 3 000 i Landskrona Folkets park, 3 500 i Örebro, 5 000 i Eskilstuna och så

”SAMLINGARNA I FOLKETS PARKER KUNDE ORGANISERAS MED EN ANNAN SJÄLVKLARHET ÄN MANIFESTATIONER I DET OFFENTLIGA RUMMET.”

vidare. Det här innebar inte att det endast var i Folkets parker som strejkande kunde samlas. Jättelika manifestationer hölls även på till exempel Hornsbergs hage och Lill-Jansskogen i Stockholm eller Heden i Göteborg. Men samlingsarna i Folkets parker kunde organiseras med en annan självklarhet än manifestationer i det offentliga rummet. I Göteborg rapporterades det om hur polisen ville se riksdagsmannen Fredrik Thorssons tal i skrift som en förutsättning för att bevilja ett möte på Heden, medan

Överståthållarämbetet i Stockholm förbjöd den norske socialdemokraten Michael Puntervold att – i egenskap av ”utlänning” som gav ”offentlig föreställning” – medverka vid ett möte i Hornsbergs hage.¹⁵

För det andra var parkerna viktiga noder för informationsspridning. En bit in i augusti gick även typograferna ut i strejk, vilket innebar vad mediahistorikern Pelle Snickars kallat ”ett slags själv censur av arbetarrörelsen”.¹⁶ Med strejkbladet *Svaret* som enda undantag stod nu arbetarrörelsens tidningspressar stilla. Parkerna kom därför att axla en viktig roll som platser där arbetarrörelsen själv kunde ge sin bild av strejkförloppet.

En tredje viktig roll var hur parkerna under strejken höll stridsmoralen uppe genom att hålla igång nöjesverksamheten. När storstrejken bröt ut var folkparker redan väletablerade som platser dit arbetarfamiljer gick för att dricka kaffe, se uppträdanden eller dansa. Under strejken kunde dessa parker nu erbjuda gratis underhållning för strejkande. I vissa parker – såsom i Norrköping eller Malmö – delades även bröd ut, en solidaritetshandling som rörelsen såg till att väl dokumentera och sprida.¹⁷

Men parkerna var uppenbarligen inte en tillräcklig resurs för att garantera de strejkandes vinst i slaget om ”Arbetarorganisationens vara eller icke vara”. Efter en månad tvingades arbetare tillbaka till arbetet utan att deras krav blivit uppfyllda. Många ledande fackföreningsföreträdare svartlistades och tvingades att emigrera medan LO förlorade hälften av sina medlemmar. Missnöjet efter storstrejken ledde även till att det syndikalistiska SAC bildades 1910.¹⁸ Därmed väcks frågor om hur vi kan förstå parkernas roll som både resurser och hinder i konfliktförloppet för arbetarrörelsen.

På *Svarets* sidor framträder en uppenbar stolthet över ordningsamma och nyktra arbetare som under värdiga former visade sin enighet. Detta sätts sedan i kontrast mot en sjavig borgerlighet, inkompetenta strejkbrytarvikarier och trafikfarliga spårvagnar ”med borggardist-knoddar och allehanda streber som förare”.¹⁹ På en del platser, såsom i Limhamn, utsåg till och med fackföreningarna kommunala ordningsmän som

övervakade situationen.²⁰ Här är Folkets parker viktiga som platser där arbetarrörelsen redan hade byggt upp en förmåga att disciplinera den lokala arbetarklassen, delvis genom att skriva platsens regler och organisera vaktpatruller som såg till att dessa efterföljdes.²¹

DISCIPLINENS TVEEGGADE SVÄRD

Men kanske var det så att det sätt som strejkande kunde samlas på egna, säkra, platser också innebar att storstrejken inte blev det störningsmoment för makthavare som den kunde ha blivit? Trots den spända stämningen skedde mycket få oroligheter. Hade jättemöten i stället skett i en offentlighet där varje ansamling inneburit ett steg ut i en gråzon som riskerade att sluta med en konfliktfylld konfrontation hade förvisso bilden av en skötsam rörelse underminerats. Men pressen på såväl stat som företag hade också ökat. Med över 300 000 arbetare i strejk kunde mängden lokala konflikter snart ha blivit fullständigt oöverblickbar. Även om rörelsens ledning hållit fast vid sina prioriteringar om en städad uppvisning hade disciplinen varit svår att upprätthålla bortom de egna rörelseplatserna. Det är visserligen lönlöst att fråga sig om det hade varit arbetarrörelse eller arbetsköpare som i ljuset av utbredd oordning och eskalerande våld först gett upp. Kontrafaktiska spekulationer till trots går det dock inte att undkomma att rörelsens disciplin och dess möjlighet att upprätthålla denna disciplin genom sin kontroll över egna rum inte bara var en styrka.

Arbetarkamper innan socialdemokratins grepp om staten blev fastare på 1930-talet innehöll annars ofta stökiga element, vilket många forskare betonat.²² Historikern Magnus Olofsson har till exempel visat hur arbetare som efter en demonstration 1902 vägrade att gå hem efter veckor av upplopp lyckades öppna upp Stockholms gator för demonstrationer.²³ Även kampen för allmän och lika rösträtt 1917–1918 präglades av en mängd offentliga konfrontationer.²⁴ Denna sorts konflikter är precis vad vi *inte* ser under storstrejken och kanske är det en viktig anledning till att drygt 300 000 strejkande arbetare kunde besegras trots en aldrig tidigare skådad beslutsamhet.

6 LÄSTIPS

1 Torbjörn Almqvist, Hjärdís Johansson & Lena Simonsson, *Vad folket byggde: ett utkast till folkrelsernas byggnads-historia*. Stockholm: Sveriges arkitekturmuseum, 1979.

Ett potentiellt loppisfynd, som på allvar försöker sätta in folkparkerna som del av folkrelsernas byggnadshistoria. Intressanta observationer om folkrelsernas byggande utifrån ett kulturarvsperspektiv, skriven i en period som var dramatisk för folket parks historia.

2 Gunder Andersson, *Folkets park: en hundraårig historia*. Stockholm: Gidlund i samarbete med Folkparkerna i Sverige, 1991

En slags officiell historieskrivning utgiven i samband med att Malmö Folkets park firade 100 år. Fortfarande en bra ingång på många sätt.

3 Staffan Bengtsson & Göran Willis, *Hela svenska folkets*

park: en k-märkt turné.

Stockholm: Forum, 2005

För många förknippas folkets park med nostalgi, men i denna intressanta bok gräver författarna i många av de teman som människor kopplar samman med folkparksfenomenet.

4 Sverker Haraldsson, *Malmö Folkets park*.

Malmö: Bokförlaget

Arena, 2017

En av de få böcker utgivna på senare år som djupdyker i en folkparks historia. Författaren jobbade på Malmö Folkets park efter att den tagits över av kommunen, och samlade på sig en rad historier och historiska artefakter som återges i den väl illustrerade boken.

5 Lina Haskel, *Folkets hus: space in common*. Stock-

holm: Journal, 2013

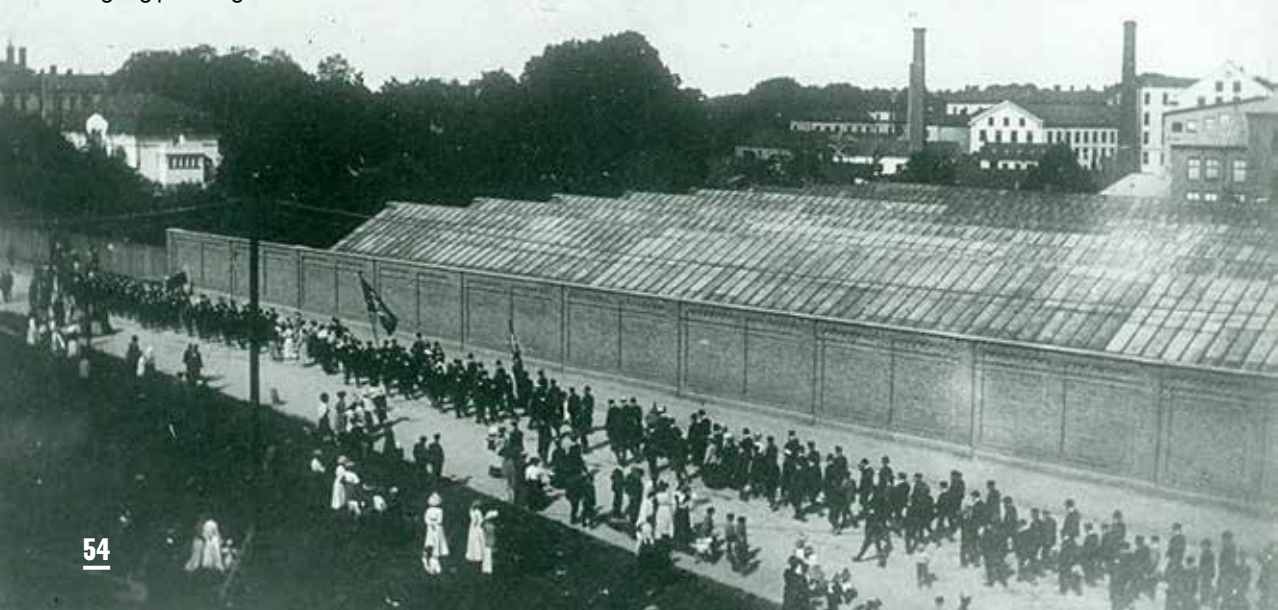
En vacker fotobok, som bjuder på en resa genom Sverige sett genom folkets hus prisma.

6 Margareta Ståhl, *Möten och människor i Folkets hus och Folkets park*.

Stockholm: Atlas, 2005

Rikt illustrerad och lättläst bok, som väl fångar folkets parks och folkets hus historia. Det närmaste ett standardverk som kan tänkas.

Demonstrationståg på väg till Folkets park i Norrköping under storstrejken 1909.

I DET STORA NEDERLAGETS SKUGGA

Men är en månad en för snäv tidsram för att utvärdera Folkets parkers politiska betydelse? Utan tvekan var detta nätverk av arbetarrörelsekontrollerade platser inte i sig tillräckligt för att ge LO övertaget. Men folkparkerna utgjorde en infrastruktur som arbetarrörelsen i huvudsak lyckades behålla när parti och fackförbund efter strejken tappade medlemmar. Fackens och partiets tillbakagång under 1910-talet följdes inte av en kollaps i antalet parker, även om någon enstaka – exempelvis Tidaholm – avvecklades.²⁵ I parkerna kunde i stället en tillfällig tillbakapressad arbetarrörelse fortsätta att interagera med lokalsamhället. Ett bra exempel på detta är den nybildade fackföreningen för lantarbetare som våren 1904 uppstod på Skånes slätter och som efter bara några månader lyckats samla många tusen medlemmar. Denna organisation slogs sönder i efterdyningarna av 1909. Men innan dess hade lantarbetarfacken hunnit bygga dussintals Folkets hus och parker i godslandskapet. Merparten av dessa levde kvar, vilket tveklöst innebar en stor fördel när en ny organiseringsvåg tog fart efter första världskrigets slut.²⁶

Avslutningsvis är det rimligt att betrakta Folkets park som en viktig resurs för arbetarrörelsen under strejken, även om denna resurs också innebar att rörelsen spelade med en mer begränsad uppsättning konfliktmetoder. Efter strejken är det dock svårt att tänka sig en institution *bättre* lämpad för att hjälpa arbetarrörelsen att överleva. Om det är oklart i vilken mån folkparkerna förändrade strejkens utfall, innebar de utan tvekan en viktig politisk resurs för arbetarrörelsen när storstrejken sätts i ett längre historiskt sammanhang. **A**

Erik Jönsson, kulturgeograf,
Uppsala universitet
Johan Pries, historiker,
Lunds universitet

ABSTRACT

Tracing the events surrounding the 1909 general strike (storstrejken), this article explores the role of a network of People's Parks and People's Houses, which since the early 1890s were established by the labour movement to counterweight the difficulties of ensuring stable meeting spaces. During the 1909 strike regional and local authorities banned striking workers from accessing many public spaces and set conditions for the meetings allowed on city land. Labour-controlled spaces thus played a crucial role as spaces were striking workers could congregate, regain energy, and share news about the strike. But despite having access to many such spaces, organised labour was defeated after a month, leaving us to ask whether the possibility of assembling on land controlled by organised labour rendered the general strike too non-confrontational – and thereby ineffective.

NOTER

- 1 *Arbetet* 4/4 1893.
- 2 Johan Pries, Erik Jönsson & Don Mitchell, "Red outposts in a hostile landscape: People's houses, People's parks and the reconstruction of rural southern Sweden's political geography, 1889–1909", *Political Geography* 99: 102766, 2022.
- 3 Kommerskollegium, *Redogörelse för lockouterna och storstrejken i Sverige år 1909, del 1*, Stockholm 1910, s. 9.
- 4 Pries, Jönsson & Mitchell 2022.
- 5 Kommerskollegium 1910, s. 12.
- 6 Yvonne Hirdman, *Vi bygger landet*, Stockholm 1988, s. 75, se även Bernt Schiller, *Storstrejken 1909: förhistoria och orsaker*, Göteborg 1967.
- 7 "Arbetarorganisationens vara eller icke vara", *Svaret* 28/8 1909.
- 8 Magnus Olofsson, "Frihet med förhinder: demonstrationer i Sverige 1849–1921" Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud (red.), *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*. Stockholm 2018. s. 71, 77.
- 9 Hirdman 1988, s. 78.
- 10 Kommerskollegium 1910, s.198.
- 11 Kommerskollegium 1910, s.198–199.
- 12 Kommerskollegium 1910, s.199–200.
- 13 Kommerskollegium 1910, s.198. För en längre diskussion, se Per Eklund, *Rätten i klasskampen: en studie i rättens funktioner*. Stockholm 1974.
- 14 Se Erik Jönsson, Johan Pries & Don Mitchell, "The People's park is bigger, more freely located, more beautiful and – our own park': workers, parks, and the spaces of class struggle in turn of the century Norrköping, Sweden", *EPD: Society and Space* 2022 (vol. 40 nr 6).
- 15 "En självtagen censurrätt", *Svaret* 15/8 1909; "Overretssagfører Puntervold förbjuden att tala i Stockholm", *Svaret* 24/8 1909.
- 16 Pelle Snickars, "Storstrejken 1909 – en mediehistoria" Mats Jönsson & Pelle Snickars (red.), *Medier & politik: om arbetarrörelsens mediestrategier under 1900-talet*, Stockholm 2007.
- 17 Snickars, 2007.
- 18 Lennart K. Persson. *Syndikalismen i Sverige: 1903–1922*. Stockholm 1993.
- 19 "De farliga spårvagnarna", *Svaret* 29/8 1909.
- 20 Mats Greiff & Johan A. Lundin, "Sweden 1880–1910: the age of the labour movement" Flemming Mikkelsen, Knut Kjeldstadli & Stefan Nyzell (red.), *Popular struggle and democracy in Scandinavia: 1700–Present*, London 2018, s. 332.
- 21 Peter Billing, *Hundra år i folkets tjänst. Malmö Folkets park 1891–1991*, Malmö 1991.
- 22 Martin Ericsson & Stefan Nyzell. "Anti-strikebreaker protests and collective violence in Sweden, 1918–1939" Jesper Jørgensen & Flemming Mikkelsen, *Trade union activism in the Nordic countries since 1900*, Cham 2023; Martin Ericsson & Stefan Nyzell. "Sweden 1910–1950: the contentious Swedes – popular struggle and democracy" Flemming Mikkelsen, Knut Kjeldstadli & Stefan Nyzell (red.), *Popular struggle and democracy in Scandinavia: 1700–Present* London 2018; Greiff & Lundin 2018. Fredrik Egefor "Polisen har stulit vårt standar!' Två antimilitaristiska demonstrationer i Helsingborg 1906" Andrés Brink Pinto, & Martin Ericsson (red.), *Politik underifrån: kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal*, Lund 2016; Karin Jonsson "'Stockholmspolisen far fram som hunner och bödlar.' Den sista stora demonstrationen för rösträtt i Stockholm 5 juni 1917" Andrés Brink Pinto, & Martin Ericsson (red.), *Politik underifrån: kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal*, Lund 2016; Johan Pries, "PJ Welinder and 'American Syndicalism' in interwar Sweden" Peter Cole, David Struthers & Kenyon Zimmer (red.), *Wobblies of the world: a global history of the IWW*, London 2018.

"ARBETARRÖRELSENS HUS OCH PARKER FÖRÄNDRADE I GRUNDEN DET POLITISKA LANDSKAP SOM RÖRELSEN AGERADE I."

- 23 Magnus Olofsson, "Rösträttskravallerna i Stockholm 1902 och den återvunna demonstrationsrätten" Andrés Brink Pinto & Martin Ericsson (red.), *Politik underifrån: kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal*, Lund 2016.
- 24 Kjersti Bosdotter, Lars Ekdahl & Anne-Marie Lindgren (red.), *Då var det 1917*, Stockholm 2017, Jonsson 2016, Lars Berggren & Kjell Östberg, "Reformism eller revolution? Arbetarrörelsen inför rösträttsbeslutet 1918–1919" Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud (red.), *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, Stockholm 2018.
- 25 Sigfrid Hansson (red.), *Svenska folk-rörelser 5: Folkets hus och parker*, Stockholm 1939, s. 465.
- 26 Pries, Jönsson & Mitchell 2022.
- 27 "Per Pehrsson" (www) <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/7077> Hämtat 18/8 2023.

